

Марија Пргомеља

Мастер професор српске књижевности и језика

Култ Милоша Обилића у Његошевим делима

Сажетак: У науци је познато да је Петар II Петровић Његош дао последње велико виђење Косовског боја у српској књижевности и да ствара други косовски талас заједно са Јованом Јовановићем Змајем, Ђуром Јакшићем и Лазом Костићем. Занимљиво је да Његош напушта култ кнеза Лазара и опредељује се за припадност култу Милоша Обилића, који је у његовим делима приказан као највећи јунак поред Карађорђа и Вука Мандушића. У раду се, дакле, проучава Његошево опредељење за култ Милоша Обилића, тумачи се лик јунака који „баца у несвијест људе ал’ у пјанство неко прећерано“ који је заступљен у следећим делима: **Свободијада**, **Горски вијенац**, **Лажни цар Шћепан мали**. С обзиром да је мотив јунаштва главни мотив везан за његов лик, пратећи мотивски низ поредимо га са Вуком Бранковићем, кнезом Лазаром, Вуком Мандушићем и младим јунаком Батрићем налазећи аналогije и различитости.

Кључне речи: Милош Обилић, јунаштво, подвиг, Горски вијенац, Свободијада, Лажни цар Шћепан мали

Петар Петровић Његош је велики песник. Био је висок, највиши, по речима Вељка Петровића, Прометеј и отелотворена косовска лепота. Његошева одабрана књижевна дела стоје у самом врху српске књижевности, а по дубини свог песничког света, Његош се придружује и великој породици најзначајнијих песника светске књижевности. Још једна потврда његове величине је свакако податак да су готово сви великани српске књижевности писали о њему, попут Исидоре Секулић, Ива Андрића, Павла Поповића, Анице Савић-Ребац, Вељка Петровића, Милоша Црњанског. Оно што је интересантно и што је заправо срж овог рада јесте да Његош у својим делима, посебно у „Горском вијенцу“ чини својеврстан отклон од традиције, отклон од припадности канонизованом култу кнеза Лазара и недвосмислено се приклања култу Милоша Обилића, сматрајући га јунаком већим од кнеза, па и од самог Вука Мандушића који је по њему, неприкосновен јунак.

Као што знамо, на Косову је 1389. године, 28. јуна у борби са Османлијама изгинуо цвет српског народа, чак и владар, односно кнез Лазар. „Два су подвига у темељима косовске поезије: подвиг кнеза Лазара и подвиг Милоша Обилића. Ова два јунака српска литература обликовала је у два књижевна система, у писаном и усменом.“ (Р.Маринковић, Светородна господа српска, стр. 373.) О кнезу Лазару писано је одмах после битке. Први спис косовског култа јесте „Повесно слово кнезу Лазару“ настало две, до три године након боја. О Милошу Обилићу нема писаних дела, чак му ни име није забележено. Он је јунак усмене поезије и тек касније се јавља у писаној књижевности. „Пут једног и другог јунака био је у књижевности различит. Кнез Лазар из писане улази у усмену књижевност, а Милош Обилић из усмене у писану књижевност. Они су обојица јунаци, подвижници, који својом смрћу постају хероји и мученици, у истом боју и за исте ци-

љево, али су типови њихових подвига различити, и у томе лежи разлог што су их литерарно уобличио два различита књижевна система.“ (Р.Маринковић, Светородна господа српска, стр. 373.) Подвиг кнеза Лазара је владарски подвиг, и он је први међу владарима који гине вршећи своју владарску дужност, те се остварује у потпуности у високој хришћанској поетици. Чињеница која је мало позната јесте да раније писци нису писали о владарима који су губили битке. О кнезу Лазару пишу јер желе да на тај начин оправдају пораз на Косову. Они пораз претварају у победу и овенчавају га светачким ореолом. Кнез Лазар се, као што знамо, опредељује за царство небеско и постиже моралну, уместо војничке победе. Овим чином исход битке је пренео из реалног оквира на апстрактни план, на морално-духовни који постаје заветни мит српског народа. За разлику од светачког култа кнеза Лазара, о Милошу Обилићу се уобличава легенда која настаје у усменој књижевности. Његов лик грађен је у дужем временском периоду и није целовит. Основне резике између ликова кнеза Лазара и Милоша Обилића јесту карактеристике књижевних система који су их уобличили, дакле, карактеристике писаног и усменог књижевног система. Основа Милошевог подвига је увек иста, али овај подвиг није нашао тумача у писаној књижевности иако је он био велики и необичан. „Био је то несвакидашњи подвиг, достојан дивљења, и о њему се морало говорити одмах после догађаја гдегод је доспевала вест о Косовском боју. Ушао је одмах у усмену предају и морао је изазвати разноврсне облике поетизације. Милош је непосредно после битке постао јунак српске усмене витешке поезије, о којој ми још увек не знамо скоро ништа, само је наслуђујемо.“ (Р.Маринковић, Светородна господа српска, стр. 376.)

Први сачувани текст о подвигу Милоша Обилића је писмо Фирентинске општине босанском краљу Твртку, настало после битке. Заправо, Косовска тематика даје могућности за паралелу са „Песмом о Роланду.“ Милош Обилић у виђењу фирентинског писара Колучија има дванаест витезова, колико је било у Роландовој пратњи и са колико је био окружен антички херој Ахил из романа о Троји. „Поетска снага овог модела хришћанског јунака, који понавља праузор Христа и његових дванаест апостола, оформила је и прву поетску слику Милошевог подвига.“ (Р.Маринковић, Светородна господа српска, стр. 377.) Милош Обилић је био витез, а у усменој књижевности војништво је изражавано индивидуално, кроз витешки подвиг јунака, у овом случају Милоша Обилића, чији је подвиг био доминантан. „Милошев подвиг је по својој узвишености раван Лазаревом. Они обојица до краја испуњавају своју дужност у оквиру своје позиције у друштву. А она је различита.“ (Р.Маринковић, Светородна господа српска, стр. 378.) Као што знамо, кнез је владар од Бога предодређен, и његова дужност је да се бори за народ, а Милош Обилић је је оличење витешког морала, осећања дужности и части.

Горски вијенац

„Горски вијенац“ је свакако најпознатије Његошево дело које са правом има статус националног Јеванђеља. Његош га је посветио великом војводи „Карађорђу бесмертноме“ ког је веома ценио. У „Посвети праху оца Србије“ постоје бројне референце на Косовски бој, косовски завет, а од косовских јунака Милош Обилић заузима посебно место у овом делу, као и у самој Његошевој поетици. Истина, Милош Обилић је централна личност Косовског боја, највећи херој српског народа, „онај војвода српски који је зарад правде и истине Божије први полетео

у смрт и на Косову убио турског цара Мурата, најсвесније се жртвујући за своју родну груду, за свој народ и за свога владара.“ (Вој. С. Радовановић, Свети Милош Обилић, стр. 3.) Свестан ових чињеница, Његош га издваја, поред Карађорђа, јер жели да стави читаоцу до знања на коме пажња треба да се задржи и који су за њега највећи јунаци. Милош је после великог војсковође најважнија личност у српској историји по мишљењу сочинитеља, и најбитнији јунак Косовског боја и косовске легенде.

„Зна Душана родит Српка, зна дојити Обилиће;
Ал хероје ка Пожарске, дивотнике и племиће,
Гле, Српкиње сада рађу!“

За име Милоша Обилића директно је везан мотив јунаштва. Поред тога, обдарен је свим витешким атрибутима: храброшћу, чашћу, осећајем дужности. Чињеница је да је лик Милоша Обилића популаризован у усменој књижевности али такође и да је Његош допринео популаризацији, уласку у писану књижевност и ширењу култа легендарног јунака. У „Горском вијенцу“ Обилићев лик је најприсутнији а култ Милоша Обилића је најизраженији. Већ на почетку, током скупштине на Ловћену, у монологу владике Данила уочавамо присуство и осталих косовских јунака, на првом месту Вука Бранковића. За разлику од Милоша Обилића он је негативно окарактерисан. Његош се приклања мишљењу народног певача који је Вука Бранковића прогласио издајником и као таквог га опевао у песмама Косовског циклуса. Присетимо се „Кнежеве вечере.“

„Скочи Милош на ноге лагане,
Пак се клања до земљице црне:
Хвала тебе, славни кнез-Лазаре,
Хвала тебе на твојој здравици,
На здравици и на дару твоме:
Ал' не хвала на таквој бесједи!
Јер, тако ме вјера не убила!
Ја невјера никад био нисам,
Нит' сам био нити ћу кад бити,
Него сјутра мислим у Косову
За хришћанску вјеру погинути;
Невјера ти сједи уз кољено,
Испод скута пије хладно вино!

А проклети Вуче Бранковићу!
Сјутра јесте лијеп Видов данак,
Виђећемо у пољу Косову
Ко је вјера, ко ли је невјера!
А тако ми Бога великога,
Ја ћу отић' сјутра у Косово
И заклаћу турског цар-Мурата,
И стаћу му ногом под гр'оце;
Ако ли ми Бог и срећа даде,
Те се здраво у Крушевац вратим,
Ухватићу Вука Бранковића,
Везаћу га уз то бојно копље,
Као жена кућељ' уз преслицу,
Носићу га у поље Косово!“

У песми као и у „Горском вијенцу“ присутан је мотив издаје који је у директној вези са Вуком Бранковићем¹. Ако бисмо покушали да у раван Косовског боја и народне књижевности сместимо ова два јунака, видимо да су Милош Обилић и Вук Бранковић на супротним странама равни. Милош је окарактерисан као велики јунак, онај који се усудио да зађе под чадор турског цара и убије га, а Вук је кукавица која издаје славног кнеза Лазара, српску државу али и српску веру. За Вука Бранковића је везана кривица за пад царства, он је симбол неверства и издаје, док је Милош на пијадесталу јер је починио беспримерно јуначко дело чак и у историји других народа. Његово име је синедоха за храброст, „срце Обилића“, он сам симбол јунаштва, и узор јунацима „Горског вијенца“. Његово јунаштво прелази националне оквире, као нешто велико и изузетно па је у „Горском вијенцу“ чак и Скендер-бег, односно Ђураш Кастриот, срца Обилића. Кнез Лазар није носилац култа у „Горском вијенцу“², Његош се опредељује за култ Милоша Обилића, а ово се најдиректније види када спомиње витезове, име Милоша Обилића ставља на почасно место. За Његоша, он је велики јунак, идеал и узор а након њега иду остали витезови. Обилић је јунак који јунаштвом надмашује јунаке древне Спарте и великог Рима. Пореди га са Муцијом Сцеволом, Римљанином који је хтео да убије етрурскога краља али се преварио и убио писара. Када је ухваћен, да покаже да се не боји, ставио је руку на ватру и пустио да изгори. По Његошу, Милошев подвиг је већи од његовог, и Сцеволино име у „Горском вијенцу“ прославља Милошев подвиг као што прво коло прославља подвиг и погибју Милоша Обилића. На овај начин Његош полемише са писцима који су Милошев подвиг поредили са подвигом Леонида и Сцеволе, са Ђорђем Магарађевићем који је Милоша Обилића назвао српским Сцеволом и тиме изазвао Његошев протестни и полемични поклич у „Горском вијенцу.“

„О Милоше, ко ти не завиди?
 Ти си жртва благородног чувства,
 војинствени гениј свемогући,
 гром стравични те круне раздраба!
 Величанство витешке ти душе
 надмашује бесмртне подвиге
 дивне Спарте и великог Рима;
 сва витештва њина блистателна
 твоја горда мишца помрачује.
 Шта Леонид оће и Сцевола
 Кад Обилић стане на попрште?“

Његош се инаџиски супроставио поређењу подвига Милоша Обилића и Муција Сцеволе стиховима првог кола „Горског вијенца.“ По Његошу, Милош Обилић је вихор који влада сенама, односно, јунак над јунацима у царству бесмртне славе. Кнез Лазар је неколико пута споменут у делу, само је назначено његово присуство, али Његош не велича његов подвиг у тој мери у којој велича подвиг Милоша Обилића. По Његошу, његов подвиг је већи од подвига кнеза Лазара јер је Лазарева жртва подразумевана, од владара се очекивао да положи свој живот

¹ Проучаваоци су указали да Вук Бранковић није одговоран за пораз на Косову. Оправдање за косовско страдање је следеће: при причесту испред Самодреже цркве сви јунаци, осим кнеза Лазара и Милоша Обилића, били су безбожни и обесни, толико да су на коњима уз причешће узимали свету нафору из руку свештеника и набијали је на копча.

² Ако се присетимо кнез Лазар је у средњовековној књижевности, као и у народној био носилац култа.

бранећи државу, а Милошев подвиг је у најмању руку, изненађујућ. Као војник у царској војсци, Милош Обилић није био дужан да се жртвује, међутим, он то чини, а самим тим поступком се издваја од осталих војника и надмашује подвиг славног кнеза. Издваја се као индивидуални подвижник. Поред ових разлога постоји још неколико разлога зашто Милош Обилић замењује Лазара. Као личност која је задојена народним песмама, која је у једној руци држала сабљу, у другој крст и косовски завет, можемо претпоставити да се Његош опредељује за припадност култу Милоша Обилића под утицајем народних песама, али и видовданске етике и косовског завета. Такође, за његову борбу која је опевана у „Горском вијенцу“, за истрагу потурица, му је требао непоколебљив јунак и зато он бира Милоша Обилића. Дакле, други разлог јесу његове ослободилачке тежње а Милош је био савршен идејни јунак. Тако се „Горском вијенцу“ спомиње и велича Милош Обилић, у косовском циклусу кнез Лазар а у народном песништву и предању обојица. Кнез Лазар је маргинална личност у „Горском вијенцу.“ Колико је велики Обилићев култ, сведочи то да јунаци не одређују своју веру као православној веру, већ говоре „вера Обилића“. „Горски вијенац“ можемо посматрати и на следеће начине: као реинтерпретацију мита, отклон од традиције, традиционалног опредељења за култ кнеза Лазара. Милош Обилић се једини спомиње уз витезове као што се Лазар спомиње у косовским списима. Представљен је као племенити изданак племенитог рода и војни геније. Слично као и код именовања вере, правда се означава као „света Милошева правда“. У „Горском вијенцу“ Милош има најзначајнију улогу у колу које га прославља, у средини је и у његовој личности се ломе прошлост и будућност. Како Турци виде главног јунака боја и подвижника најбоље видимо из следећих стихова:

„Крст је ријеч једна сухопарна,
Милош баца у несвијест људе
ал’у пјанство неко прећерано.“

Чак и сам Мустај-кадија примећује фасцинираност његовим ликом. Занесеност Милошем тумачи као благу поремећеност, стање слично пијанству и несвести. „Милошем су жедни слободе опијени и њиме живе и онда кад се не спомиње његово крштено име, него разна друга имена која се осећају и као његово друго име или су неодвојива од његовог имена: Косово, јер оно је пре свега он; прадедови, јер је оно чувар њиховог завета; јунаштво, јер је он највећи узор за њ; верност, јер је његова највиша, невера и тиранство јер је он најжешћи противник њихов.“ (В. Ђурић, Косовски бој у српској књижевности, стр. 127.)

Још један од разлога за формирање Обилићевог култа може бити његово узвишено, змајевито порекло. По народном веровању, функција змајева је била борба са алама које воде градоносне облаке а дужност да обезбеди кишу. „Замишљало се да је овај демон диморфан, получовек.полу животиња. То је ватрена птица дуга репа, која при лету око себе баца варнице. Када је међу људима змај на себе може узети људски облик.“ (С. Зечевић, Митска бића српских предања, стр. 67.) Познато је да су змајеви волели лепе жене и да су радо и често са њима општили. Женама би долазили ноћу кроз комин. Такође се веровало да су деца рођена са змајем обично мушког пола. „Та су се деца рађала с натприродним особинама и са изузетном снагом. Веровало се да су то људи које нико не може савладати, а били су и необично мудри.“ (С. Зечевић, Митска бића српских предања, стр. 69.) Неки од знајевитих јунака су Змајогњени Вук, Стојан Чупић, деспот Стефан Лазаревић, Реља

Крилатица, Милош Обилић. Обилићево порекло је тајновито³. По мишљењу Веселина Чајкановића, змај је првобитно био митски предак, нека врста хероса и на ово указује веровање да су наши епски јунаци „епонимни хероси“, били змајевитог порекла. Сват Црногорац потврђује тврдње да Милош поседује змајевите особине употребом епитета огњевити.

*„Обилићу, змају оињевити,
ко ти лега, дљештије му очи,
свагда ће ти светиковати јунаци!“*

Милош Обилић је јунак са којим се млади Црногорци-ратници идентификују. Присетимо се сна ратника пред бој који најављује крвав месец. Војвода Батрић и сви јунаци сањали су исти сан: славног претка Милоша Обилића. Овај сан је својерсатан позитиван знак, а функција Обилићевог јављања је да очеличи срца младих ратника, подсећањем на свој подвиг. Такође, сан представља колективну тежњу да се јунаци идентификују са идеалом ратника и ово открива дубину укоренености његовог култа код Његоша и јунака „Горског вијенца“. Пре битке, сви одлазе у цркву да се причесте. На овај начин, јунаци се подсећају славне прошлости али и обнављају косовски завет. Милош Обилић има улогу предводника а Вук Мандушић, највећи црногорски јунак је његов наследник, као што је то био и млађани јунак Батрић.

Свободијада

За разлику од „Горског вијенца“ у ком је култ Милоша Обилића у зениту у „Свободијади“ је он тек наглашен. Међутим, и у овом делу, Милош Обилић је носилац прогресивне борбе као и у „Горском вијенцу“. У „Свободијади“ певач славног кнеза Лазара за разлику од „Горског вијенца“ ставља на пијадестал а затим проговара о Милошу Обилићу и његовом јуначком подвигу. Поред кнеза Лазара и Милоша Обилића у уводној песми јавља се и његов антипод, Вук Бранковић који је окарактерисан исто као у „Горском вијенцу“ и косовској легенди. Обилић је јунак о коме су песме певане, синоним за јунаштво, док је Вук синоним за издају и кукавичлук. Референце на личност Милоша Обилића су присутне. Стихови који недвосмислено реферишу на узвишени подвиг Милоша Обилића су:

*„на Ђехају силна пашу,
Под шатором убијемо“.*

Његош се присећа и оживљава једну од најпознатијих сцена Косовског боја. Он понавља Милошев подвиг парафразирајући Обилићеве речи и тиме обнавља сећање на њега.

*„Но Вас, Турци, сви молимо
да нас паши одведете
под шатором свиленијем
да му скуте и папуче
по дужности цјеливамо.“*

³ Због тога што се не зна место ни време рођења веровало се да води порекло од змаја, да је имао змајев белег и да је његов коњ Ждралин био видовит. По једном предању мајка му је била вила Јелисавка, по другом га је задојила кобила па отуд Милош Кобилић у литератури, а по трећем предању родила га је чобаница Јања а вила га је задојила. Његово змајевито порекло се наводи у песми „Милош Обилић змијски син.“ По неким тумачењима, Милош Обилић је столовао у области између Ситнице и Лаба, био је властелин са Косова, а по Андрији Качићу и турским изворима био је из Новог Пазара.

Слично сну у „Горском вијенцу“ у ком се Милош Обилић јавља свим ратницима, овде сваком долази у мислима при убиству Ђехај-паше и тада видимо колики је био утицај његовог подвига и на јунаке „Свободијаде.“

Лажни цар Шћепан мали

Као и у наведеним Његошевим делима и у „Лажном цару Шћепану Малом“ присутне су личности из српске историје, јунаци Косовског боја. Народ сматра себе наследницима славне Немањићке лозе а у песмама кола опеван је Милош Обилић.

„Наша војска нејакашна сломит Турке
не могаше.
страшна миса Обилића три војводе
опи тада;
са четрдесет других пођу поклонит се
вољи паше,
са ватром му поклон чине и убију
пашу млада.“

Занимљиво је да су у дијалогу Турака присутни косовски јунаци, на првом месту Милош Обилић ког називају неверником, проклињући га за убиство сулатана Мурата. Њихова сведочанства су нам битна јер потврђују истинитост његовог подвига и жртве, иако га представљају у негативном светлу ипак обнављају сећање. На крају, напоменула бих да је Милош Обилић споменут и у предговору „Луче микрокозме“, на првом месту, пре свих.

Сва анализирана дела, посебно „Горски вијенац“ упућују нас и потврђују недвосмислено Његошево опредељење за култ Милоша Обилића, који је раније био заступљен у усменој књижевности и у сенци култа кнеза Лазара. Његош поставља Милоша Обилића на пијадестал, на место које му припада, прославља његов подвиг и жртву, сматрајући да је средишња личност епских народних песама, Косовског боја, јунак над јунацима који се издвојио неочекиваним, необичаним и изузетним подвигом.

Библиографија

Цитирана литература

Андрић, И., Његош као трагични јунак косовске мисли, 7–17, Његош и косовски завет, Дом штампе, Приштина, 2013.

Ђорђевић, Ј., Милош Обилић, Књижара Здравка Спасојевића, Београд, 1924.

Ђурић, В., Косовски бој у српској књижевности, Нови дани, Београд, 1990.

Јуначке народне песме, Издавачко предузеће рад, Београд, 1963.

Кулишић, Ш., Петровић, П., Пантелић, Н., Српски митолошки речник, Етнографски институт САНУ, Интерпринт, Београд, 1998.

Маринковић, Р., Светородна господа српска, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 1998.

Отовић, В., Његошев Милош Обилић бољи од Муџија Сцеволе, Матица српска, Нови Сад, 1973.

Петровић, П., Изабрана дела, приредио Војислав Ђурић, Горски вијенац, Луча микрокозма, Писма, Драганић, Београд, 2007.

Петровић, П., Цјелокупна дјела П. П. Његоша, књига прва, Југословенско штампарско предузеће, Београд, 1951.

Петровић, П., Цјелокупна дјела П. П. Његоша, књига друга, Југословенско штампарско предузеће, Београд, 1951.

Петровић, П., Лажни цар Шћепан мали, Писма, Будућност, Нови Сад, 1969.
Радовановић, С. Вој, Свети Милош Обилић, Штампарија Млада Србија, Београд, 1929.
Зечевић, С., Митска бића српских предања, Службени гласник, Београд, 2008.

Cult of Milos Obilic in Njegos's plays

Summary: In science, it is known that Petar II Petrovic Njegos gave the last great vision of the Battle of Kosovo in Serbian literature and he creates another wave of Kosovo together with Jovan Jovanovic Zmaj, Djuro Jaksic and Laza Kostic. Interestingly, Njegos leaves the cult of Prince Lazar and opts for affiliation to the cult of Milos Obilic, who is in his works described as the greatest hero beside Karadjordje and Vuk Mandusic. Therefore, this paper examines Njegos's commitment to the cult of Milos Obilic, interprets the character of the hero who "throws people into unconsciousness but in excessive drunkenness" and who is represented in the following works: Svobodijada, The Mountain Wreath, False Tsar Stephen the Little. Since the motif of heroism is the main motif associated with his character, following a series of motifs we compare him with Vuk Brankovic, Prince Lazar, Vuk Mandusic and the young hero, Batric, finding analogies and differences.

Keywords: Milos Obilic, heroism, achievement, The Mountain Wreath, Svobodijada, Tsar Stephen the Little.